

Květen 1945: „Češi se bojí více čekistů než gestapáků“

■ **Pavel Žáček** historik | bývalý ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů | poslanec za ODS

Kapitulace nacistického Německa umožnila jednotlivým frontům Rudé armády obsadit zbytek Československa až po demarkační linii s americkou armádou. Specifickou úlohu při mocenském ovládnutí spojeneckého státu – stejně jako v ostatních zemích střední a východní Evropy – sehrály Stalinovy bezpečnostní složky.

Až do poslední chvíle vysazovaly sovětské státně-bezpečnostní a zpravodajské složky leteckou cestou do německého týlu různé operativní skupiny doprovázené zvláštními agenty k organizování diverzní a teroristické činnosti. Rezidentury organizované Hlavní rozvědnou správou (GRU) Rudé armády a rozvědnými odbory jednotlivých frontů měly ryze vojensko-zpravodajské úkoly, politicko-organizační zadání obdržely organizátorské výsadky vyslané partyzánskými štáby při vojenských radách Ukrajinských frontů, a státně-bezpečnostní úkoly obdržely operativně-čekistické či diverzní skupiny 4. správy Lidového komisariátu státní bezpečnosti (NKGB) USSR.

Mezi hlavní úkoly operativně-čekistických skupin, a to nejenom těch vysazených na přelomu března a dubna 1945 do bezprostředního okolí Prahy, patřilo sledování a infiltrace ruského a ukrajinského exilu, vlasovského a kozáckého hnutí, českého odboje, budování agenturních sítí ve všech vrstvách společnosti (od agentů gestapa a členů Vlajky, ilegální komunistické strany, přes bezpečnostní složky až po přestárlé generály) pro poválečné využití. Minimálně ve dvou případech byly v Brdech vytvořeny tajné sklady zbraní a vysílaček.

Některé skupiny (Uragan, Sever, Škval) i jednotliví specagenti NKGB (např. „Vladimirov“) byli vycvičeni a vysláni s úkolem fyzické likvidace vrchního velitele Ozbrojených sil Výboru pro osvobození národů Ruska (Ruské osvobozené armády) generálporučíka Andreje Andrejeviče Vlasova a dalších vedoucích funkcionářů jeho protibolševického hnutí, jiné (skupina Priboj a také specagenti „Stefanovskij“, „Jaroslav“, „Guk“, „Trilikovskij“ a „Kuzněcova“) představitele ukrajinského nacionalistického hnutí, např. Andreje Melnika. Agent s krycím „Letjučij“ měl zavraždit Augustina Vološina, bývalého předsedu vlády a několikadenního prezidenta Karpatské Ukrajiny. Operativní skupina Škval se navíc podílela na vytváření seznamů ruských emigrantů určených k zajištění.

Po vstupu Rudé armády do Prahy převzaly iniciativu útvary podřízené hlavní správě (vojenské) kontrarozvědky „Smerš“ (Smerť špionam) Lidového komisariátu obrany SSSR v čele s generálem Viktorom S. Abakumovem, konkrétně operativní skupiny správ „Smerš“ 1. ukrajinského frontu (náčelník N. A. Osetrov), 2. ukrajinského frontu (náčelník N. A. Korolev) a 4. ukrajinského frontu (náčelník N. K. Kovalčuk) a útvary podřízené Lidovému komisariátu vnitra (NKVD), které měly kromě ochrany týlu na starost zajatecké tábory, transporty zajatců a za-

tčených a jejich předávání do systému sovětských Gulagů.

Zatýkání a prvotní vyšetřování ruské i ukrajinské emigrace hned po 9. květnu 1945 v Praze a jejím bezprostředním okolí, jakož i vlasovců, příslušníků gestapa, bezpečnostní služby (SD), abwehru či SS a dalších nacistických mocenských složek, prováděli příslušníci jednotlivých útvarů a jednotek Smerš.

Podle svědectví překladatele 2. odboru správy Smerš 4. ukrajinského frontu Michaila D. Mondiče se operativci i vyšetřovatelé vojenské kontrarozvědky podíleli na mučení zatčených: „Lubjanka! Proč jezdit do Moskvy, aby člověk viděl Lubjanku? Ta je i tady. Tam se lidé vrhají z okna, aby skončili svůj život sebevraždou. A totéž se děje i zde. Lubjanka v Praze, ve Střešovicích, v Dělostřelecké ulici číslo 11.“

Sovětské bezpečnostní složky využily nefunkčnosti československého státního aparátu (policie, četnictvo, atp.), infiltrovaného zčásti též komunisty či agenty NKGB (vláda, ministerstva vnitra a obrany, část velení armády, včetně Obranného zpravodajství), a bez ohledu na spojenecké závazky začaly realizovat vlastní plány na likvidaci antibolševické opozice.

Zatýkání se týkalo především výrazných osobností bílé emigrace, osob vnímaných jako morální, odborné a politické autority, náležejících ke střední nebo vyšší společenské vrstvě, ve většina případů absolventy vysokých škol. Vladimír Bystrov uváděl, že odvezení tvořili kolem dvou procent všech tehdy v Československu žijících ruských emigrantů, ale až téměř sedm procent emigrantů, kteří již získali státní občanství. Jejich společenského postavení a vliv na okolní společnost byly zřejmě jedním z důvodů, podle nichž sovětské složky rozhodovaly, kdo má být deportován.

Mezi nejvýznamnější odvezené patřili generál Sergej Vojcechovskij (zadržen 12. 5. 1945), diplomat Vladimír Rafalskij (odvečen 11. 5. 1945), vyslanec Maxym Slavinskij (odvečen 8. 7. 1945), ředitel ruského gymnázia Vladimir Svetozarov a Pjotr Savickij (zadržen 21. 5. 1945), ředitel ukrajinského gymnázia Hryhorij Omelčenko (odvečen 24. 5. 1945), spisovatel Konstantin Čcheidze (zadržen 1. 6. 1945), admirál Jakov Podgornij (odvečen 12. 5. 1945), továrník Grigorij Těš (zadržen asi 13. 7. 1945), filolog a literární historik Alfréd Bém (odvečen 16. 5. 1945), ředitel Ruského institutu pro zemědělské družstevnictví Sergej Marakujev (zadržen 25. 5. 1945), předseda Ukrajinské obce

v Československu Mykola Halahan, architekt Jurij Prokopenko (odvečen 13. 5. 1945), předseda Muzea osvobozovacího boje Ukrajiny Volodymyr Birčak, generál Dmitrij Čerkes, předseda Svazu ruských spisovatelů a novinářů v Československu Sergej Varšavskij, správce knihovny Ruského zahraničního historického archivu Sergej Postnikov (zadržen 31. 5. 1945), ředitel Institutu N. P. Kondakova v Praze Nikolaj Andrejev (odvečen 23. 5. 1945), ministr zemědělství Prozatímní vlády a představitel pražského ústředí Rolnické strany práce – Rolnické Rusko Sergej Maslov (zadržen 16. 5. 1945), představitel téže strany Vadim Michajlov, Ivan Vereščagin, Alexandr Juvenickij, Nikolaj Antipov a Alexej Ovsjannikov, dále vydavatel a redaktor Petro Zlenko, kníže Pjotr Dolgorukov, architekt Michail Kovalevskij (odvečen 11. 5. 1945), podplukovník Anton Škelenko, bývalý diplomat a majitel filmové společnosti Borys Sucho-ručko-Choslovskij (zadržen 19. 5. 1945), architekt Leonid Lada-Jakuševič, geometr Fjodor Skripnik, archimandrita Ivan Vinogradov, RNDr. Ing. Andrej Matusovič z vysoké školy technické v Brně, Ing. Alexandr Cerazov.

Dále byli zadrženi a odvezeni důstojníci československé armády (štábní kapitán Petrov, podplukovník Konstantin Kapnin), lékaři, továrníci, zaměstnanci československé státní správy (Boris Janda, Alexej Morozov, Miron Semec, Konstatntin Stanislavskij, Volodymyr Pasičnyk, Nikolaj Bystrov, Mychajlo Kočerhan), pedagogové, projektanti a architekti, konstruktéři a strojírenští odborníci, představitelé církví a desítky dalších respektovaných ruských a ukrajinských emigrantů.

Celkem se tato opatření v českých zemích týkala více než 250 emigrantů, z nichž téměř dvě třetiny zahynuly nebo zmizely za neznámých okolností (celkové odhady zatčených a deportovaných orgány Smerš jsou asi o řád větší). Kolem dvou desítek osob se vrátilo, zpravidla ještě z prověřovacích filtračních táborů v sovětské okupační zóně. Ostatní byli dopraveni do nápravně-pracovních táborů na území Sovětského svazu.

Podle některých odhadů bylo v letech 1945 až 1950 z Československa celkem odvečeno více než tisíc ruských a ukrajinských předválečných emigrantů, z nichž měl Gulagy přežít pouze každý dvanáctý. Sovětské bezpečnostní orgány tak krátce po skončení II. světové války naplnily své poslání při likvidaci sociálních a politických skupin ohrožujících jejich mocenské zájmy; zároveň přitom ukázaly svrchovanému státu brutální prosazování své vůle a spojeneckou vládu donutily opustit část vlastních občanů. Již 14. května 1945 si překladatel Mondič poznamenal: „NKVD. Češi se bojí čekistů více než dříve gestapáků. Během tří dnů se jejich vztah k Rusům naprosto změnil. Už nekřičí: ‘Nazdar.’“

Cesta k převzetí moci a sovětizaci Československa byla otevřena.